

«ΟΥΔΕ ΜΕΝ ὙΛΗΙ»

Θεοκρίτου Εἶδ. XXV, στ. 275.

Καὶ τότε δὴ βούλευον ὅπως λαοκταίχενά θύρσαν
θηρὸς τεθνεώτος ἀπὸ μελέων ἐρυσσαίμην
ἀργαλέον μάλα μόχθον, ἐπεὶ οὐκ ἔσκε σιδήρῳ
τριητὴ οὐδὲ λίθοις πειρωμένῳ οὐδὲ μὲν ὕλῃ.

Θεοκρ. XXV, στ. 272-275.

Τὸ πρόβλημα ἑρμηνείας τοῦ τελευταίου μέρους τοῦ στίχου 275 δὲν ἔχει θρεῖ λύση γενικά ἀποδεκτῇ.

Ὁ Ἡρακλῆς ἀφηγεῖται πῶς στραγγάλισε τὸν λέοντα τῆς Νεμέας καὶ πόσο δυσκολεύτηκε νὰ ἀφαιρέσει τὴν λεοντῇ, ἀφοῦ τὸ δέρμα τοῦ λιονταριοῦ δὲν μποροῦσε νὰ τρυπηθεῖ¹ οὔτε μὲ σίδερο οὔτε μὲ λίθους... οὐδὲ μὲν ὕλῃ.

Οἱ ἀμφιβολίες γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς γραφῆς «οὐδὲ μὲν ὕλῃ» εἶναι ἀρκετὰ παλιές. Ἡ Σημείωση ποῦ κάνει ὁ glossator σὲ Παρισινὸ κώδικα², δηλ. ἐτέρῃ (ὕλῃ), δίνει στὸ στίχο τὸ ἴδιο περίπου νόημα, ὅπως καὶ ἡ ἀλλαγὴ ποῦ πρότεινε ὁ Wordsworth³: οὐδὲ μὲν ἄλλῃ: «nulla alia ratione» (ἄλλῃ, ἐπιρρηματικῶς) καὶ ἔγινε δεκτὴ ἀπὸ τὸν Fritzsche⁴ «nec alia ratio-

1. Γιὰ τὸ ἄνθρωπο δέρμα βλ. Πινδ. Ἰ. V. 47, Λυκόφρ. 455 καὶ τὸ σχετ. σχόλιο, Otto Keller, *Die Antike Tierwelt*, I. p. 47 (Hildesheim, 1963).

2. Meineke ad loc. Meineke, *Theocritus, Bion, Moschus* (Berlin 1956).

3. C. Wordsworth, *Theocritus* (Cambridge, 1845).

4. A. Fritzsche, *Theocriti Idyllia*, ed. altera (Leipzig, 1870).

ne», τὸν Legrand⁵ «ni d' aucune autre façon», τὸν Cholmeley⁶ «nor in any way besides».

Τὴν ἀλλαγὴ αὐτὴ υἱοθέτησαν στὸ κείμενο μερικοὶ ἐκδότες, χωρὶς ὅμως ἰδιαίτερο ἐνθουσιασμό παρὰ τίς προσπάθειες ποὺ κατέβαλαν ὁ Wordsworth, ὁ Fritzsche καὶ ὁ Meineke νὰ πείσουν γιὰ τὴν ἀναγκαιότητά της. Χαρακτηριστικά, ὁ Cholmeley, μολονότι τὴν ἔχει εἰσαγάγει στὸ κείμενό του, σημειώνει ὅτι εἶναι «weak and unsatisfactory» καὶ ὑποψιάζεται ὅτι ἡ ἀλλοίωση τοῦ κειμένου δὲν περιορίζεται μόνο στὴν τελευταία λέξη τοῦ στίχου⁷.

Ὅσοι ἐκδότες ἔχουν διατηρήσει τὴ γραφὴ τῶν κωδίκων ἐκφράζουν στίς ἐρμηνευτικὲς σημειώσεις τους ἀμφιβολίες γιὰ τὴν ὀρθότητά της, π.χ. Kiessling⁸, Wuestemann⁹, Kynaston¹⁰, τὴν προτιμοῦν ὅμως ἀπὸ ἄλλες ἐπεμβάσεις στὸ κείμενο (π.χ. οὔτε μετάλλω: Hartung, οὔδὲ μὲν ὕαλω: Reiske, οὔδὲ κεν οὐλήν, Hermann, οὔδὲ μὲν ἤλω: Meineke)¹¹, οἱ ὁποῖες ἦταν ἐπόμενο νὰ μὴ βροῦν ὑποστηρικτές. Ὁ Wilamowitz¹² καὶ ὁ Gallavotti¹³ θεωροῦν τὴ λέξη αὐθεντικὴ, ἐνῶ ὁ Gow¹⁴ τὴν τυπώνει στὸ κείμενό του μέτρου παρατηρώντας ὅτι ἡ λέξη ὄλη δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ ἀντὶ γιὰ «ξύλω» καί, ἂν μποροῦσε, θά ἦταν μιὰ ἀνυπόφορη anticlimax μετὰ τίς λέξεις σιδήρῳ καὶ λίθοις. Ἡ παρατήρηση τοῦ Gow δὲν εἶναι σέ ὅλα τὰ σημεία τῆς ὀρθῆς. Ἡ πιὸ συνηθισμένη σημασία τῆς λέξεως ὄλη στὴ γλῶσσα τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς ἦταν «ξύλο»: βλ. Preisigke s.v.¹⁵ καὶ ἐπίσης Κοῖντου τοῦ Σμυρναίου ΙΑ' 310-312... ἄσπετα δεσμὰ πολυκμήτων ἀπὸ γόμφων

λυσάμενοι σκεδάσωσι διὰ ξύλα μακρὰ καὶ ὄλην

ἡ λιθάτου σχεδύης.

5. Ph. E. Legrand, *Boucoliques grecs* (Paris, 1967).

6. R. J. Cholmeley, *The Idylls of Theocritus* (London, 1919).

7. Cholmeley, ἔ.δ.

8. T. Kiessling, *Theocriti Reliquiae* (Leipzig, 1819).

9. E. F. Wuestemann, *Theocriti Reliquiae* (Gothae et Erfordiae, 1830).

10. H. Kynaston, *The Idylls and Epigrams commonly attributed to Theocritus* (Oxford, 1892).

11. Fritzsche, ἔ. δ.

12. U. von Wilamowitz-Moellendorf, *Bucolici Graeci* (Oxford, 1941).

13. C. Gallavotti, *Theocritus quique feruntur Bucolici Graeci* (Roma, 1955).

14. A.S.F. Gow, *Theocritus* (Cambridge, 1952).

15. F. Preisigke, *Wörterbuch der griechischen Papyruskunden* (Berlin, 1925).

Μιά νέα προσπάθεια γιά ἐρμηνεία τοῦ κειμένου θά ἔπρεπε νά ἀκολουθήσει διαφορετική ἀπ' ὅ,τι μέχρι σήμερα μέθοδο, νά μήν παραβλέψει δηλαδή μερικούς θεμελιώδεις νόμους τῆς τεχνοτροπίας τῶν Ἀλεξανδρινῶν ποιητῶν.

Τό κείμενο φαίνεται μέ τήν πρώτη ματιά εὐκολο· πράγματι τί εὐκολότερο θά ἦταν γιά τόν Ἡρακλῆ ἀπό τό νά χρησιμοποιήσει κάποιο μυτερό ξύλο, ἀφοῦ θρискόταν μέσα στό δάσος (πρβλ. στ. 221, 227-228). Μιά προσεκτική ἐξέταση τοῦ ἀποσπάσματος δείχνει ὅτι πράγματι αὕτη ἡ Intolerable anticlimax¹⁶ εἶναι ἀσυμβίβαστη μέ τήν προσεκτική, σχολαστική, ἀλεξανδρινή διατύπωση. Εἶναι ὅμως πολύ πιθανό ὅτι ὁ ποιητής ἔχει προσεκτικά στήσει μιᾶ «λεκτική παγίδα» γιά τόν ἀναγνώστη του¹⁷. Εἶναι ἐπίσης πιθανό ὅτι ὁ ποιητής ἀνανεώνει σ' αὐτό τό σημεῖο τοῦ ἐπυλλίου τοῦ ἑνα κοινό ἐπικό τόπο¹⁸. Εἶναι συνηθισμένο ἐπικό μοτίβο νά τονίζεται ἡ σκληρότητα τοῦ σιδήρου καί τοῦ λίθου σέ συσχετισμό μέ τή σκληρότητα τοῦ χαλκοῦ, π.χ.

Ἰλ. Δ. 510-511

ἐπεὶ οὐ σφι λίθος χρώς οὐδὲ σίδηρος
χαλκὸν ἀνασχέσθαι ταμείχροα θαλλομένοισι.

Ὅππ. Κυν. Β. 452-453

καὶ χαλκοῦ θηκτοῖο σιδήρου τε κρυεροῖο
πέτρου τ' ὀκριόντος ἀρειότεραι πεφύασι
αὐτόθι Γ. 136-137

οὐ χαλκὸν σελαγεῶντα καὶ ἀστράπτοντα σίδηρον
οὐδὲ βολὰς θελέων τε θοὰς μυλάκων τε θαμειὰς
αὐτόθι Γ. 320-321

πολλάκι τοι καὶ χαλκὸν ἀτειρέα, πολλάκι λάαν
ἐμμενέως ἐτόρησε καὶ αἰχμήεντα σίδηρον.

16. Gow & al.

17. Γιά τήν τάση αὕτη στόν Ἀπ. Ρόδιο, cf. G. Giangrande, *Aspects of Apollonius Rhodius' language*, ARCA 1976, σ. 290, σημ. 48. Γιά τήν ἴδια τάση στόν Καλλίμαχο, βλ. F. Williams, *Five problems in Callimachus' Hymn to Apollo*, Quaderni Urbinati, 19 (1975)

18. Ἀνάλογες περιπτώσεις ποῦ ὑπάρχουν σ' αὐτό τό ἐπύλλιο ἔχουν συγκεντρωθεῖ στό βιβλίο μου, *A Textual and Stylistic Commentary on Theocritus' Idyll XXV*, (Classical Antiquity, J.C. Gieben, ὑπό ἐκδοσιν).

Εἰδικά γιὰ τὸν λέοντα τῆς Νεμέας ὁ Λυκόφρων, στ. 455-456, ἀναφέρει ὅτι ἡ δορά του ἦταν ἀδιαπέραστη ἀπὸ τὸ χαλκὸ, ...ὃν χάρωνος ὤμης-στοῦ δορὰ χαλκῷ τορητὸν οὐκ ἔτευξεν ἐν μάχῃ. Ἀκόμη πῶς χαρακτηριστικά εἶναι ὅσα ἀναφέρει ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, 4.11.3: «καὶ πρῶτον μὲν ἔλαβεν ἄθλον ἀποκτεῖνται τὸν ἐν Νεμέᾳ λέοντα. Οὗτος δὲ μεγέθει μὲν ὑπερφυῆς ἦν, ἄτρωτος δὲ ὢν σιδήρῳ καὶ χαλκῷ καὶ λίθῳ τῆς κατὰ χεῖρα βιαζομένης προσεδεῖτο ἀνάγκης».

Τὴν ἐννοια ποῦ θὰ ταίριαζε στὰ συμφραζόμενα, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπική παράδοση καὶ τοὺς θρύλους γύρω ἀπὸ τὸν Ἡρακλῆ, τὴν εἰσάγει ὁ ποιητὴς στὸ κείμενο στήνοντας σοφὰ τὴ λεκτική του παγίδα, δηλ. χρησιμοποιοῦντας τὴ λέξη ὕλη ὅχι στὴ συνηθισμένη τῆς σημασία, δηλ. ξύλῳ, ὅπως παρασύρεται νὰ νομίσαι ὁ ἀναγνώστης, ἀλλὰ στὴν πῶς σπάνια δηλ. χαλκῷ. Γι' αὐτὴ τὴ σημασία βλ. Liddell-Scott s. v. III.1, Σοφοκλ. ἀπόσπ. 724¹⁹... οἱ παρ' ἄκμονι τυπάδι βαρεῖα καὶ πλήγαῖς ὑπακούουσιν ὕλην ἄψυχον δημιουργοῦντες, Ellendt s.v.²⁰ «*materies et aes quidem s. ferrum aperte dicitur*».

Ἐκτός ἀπὸ τὴν ἐρμηνευτικὴ σημείωση τοῦ Pearson θὰ ἀξίζε πιθανῶς νὰ ὑπομνησθεῖ ἡ σχέση τῆς Ἀθηνᾶς μὲ λατρευτικὲς ἐκδηλώσεις τῶν χαλκέων²¹.

Τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν Σοφοκλῆ δύσκολα θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ἀρκετὸ γιὰ νὰ ὑποστηρίξει κανεὶς μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα ὅτι ὕλη στὸ στίχο τοῦ Θεοκρίτου σημαίνει χαλκῷ. Μία παρόμοια σύμπτωση, πιθανῶς ὅχι τυχαία, ἐμφανίζεται στὸ στίχο 97 τοῦ ποιήματος, στὴ σημασία τοῦ ῥήματος στείνοντο²².

Οἱ ποιητὲς τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς καὶ ἰδιαίτερα ὁ Θεόκριτος χρησιμοποιοῦν συχνὰ συνηθισμένες λέξεις στὴν πῶς σπάνια ὁμῶς σημασία τους ποῦ μαρτυρεῖται σὲ μεταγενέστερα πεζὰ κείμενα²³. Στὴν περίπτωσή μας ἡ σπάνια σημασία ὕλη = μέταλλο μαρτυρεῖται στὸν Ἡρωδιανό:

19. A.C. Pearson, *Sophocles, The Fragments* (Cambridge 1917).

20. F.T. Ellendt, *Lexicon Sophocleum* (Hildesheim, 1958)

21. Ἀρχαῖες μαρτυρίες γιὰ τὴν ἐορτὴ τῶν Χαλκείων ἔχουν συγκεντρωθεῖ ἀπὸ τὸν Ἑρ. Στέφανο, *Θησαυρ.* VIII, 1258 C-D.

22. Γ. Χρυσάφης, ἔ.δ.

23. βλ. G. Giangrande, *L' Antiquité Classique*, 1977, p. 502, note 19.

VI.3.5 ὅλη νόμισμα ποιῆσαι δυναμένη καὶ VII 10.2 «δῶρα ὅλης πολυτελοῦς καὶ τέχνης ποικίλης».

Ὁ Ἡρακλῆς ἀφοῦ ἀναφέρει τό σίδηρο καὶ τό λίθο, γνωστά γιά τή σκληρότητα ἀναφέρει τελευταῖο, στήν ἐμφαντική θέση τοῦ τέλους τοῦ στίχου, τό μέταλλο κατ' ἐξοχήν τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς, δηλ. τό χαλκό.

Ἡ ἀνανέωση τοῦ ποιητικοῦ «τόπου»: σίδηρος-λίθος-χαλκός καί ἡ τάση τοῦ ποιητῆ νά χρησιμοποιεῖ πασίγνωστες λέξεις στήν πύσπανια σημασία τους κατευθύνουν τόν ἀναγνώστη τοῦ Θεοκρίτου στήν κατάνοηση τῆς σημασίας τοῦ πολυσυζητημένου στίχου του καί στήν ἀπόλαυση τῆς τεχνικῆς του.